

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

**Траяна ЛАТЕВА**

(Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

**СВЕТОВЕ НА РАЗКАЗИ И РАЗКАЗВАЧИ**

(Ичевска, Т., Странджева, А., Маринова, Д., Латева, Т., Гайдарова, Т., Дечев, З. (съст.). (2025). *Светове – разкази – разказвачи: сборник в чест на проф. д.ф.н. Иван Русков.*

Науч. ред.: проф. д.ф.н. Татяна Ичевска,  
доц. д-р Аделина Странджева.

Пловдив: Пловдивско университетско издателство,  
ISBN 978-619-7768-51-0.)

**Trayana LATEVA**

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

**WORLDS OF STORIES AND STORYTELLERS**

(Ichevska, T., Strandzheva, A., Marinova, D., Lateva, T., Gaydarova, T., Dechev, Z. (eds.). (2025). *Worlds – Stories – Narrators: Studies in Honour of Prof. Ivan Ruskov, D. Litt. Academic Editors: Prof. Tatyana Ichevska, D. Litt. Assoc. Prof. Adelina Strandzheva.*  
Plovdiv: Plovdiv University Press. ISBN 978-619-7768-51-0.)

Сборникът „Светове – разкази – разказвачи“ (Пловдивско университетско издателство, 2025), посветен на проф. д.ф.н. Иван Русков, е внушително по своя обем, тематичен диапазон и научна амбиция издание, което убедително се нарежда сред значимите съвременни хуманитарни трудове в българското литературознание. То е не само знак на академично уважение и признателност към авторитетния учен, преподавател и литературен историк, но и своеобразен синтез на проблемно-тематичните зони и интерпретативните хоризонти, които самият Иван Русков

трайно е утвърдил в полето на родната хуманитаристика в хода на своята научна и преподавателска дейност.

Уводните думи на съставителите задават концептуалната рамка на изданието, която се гради и крепи на основата на професионалните интереси, умения и занимания на професор Русков, който „(пре)открива и създава светове“ чрез дръзкия си индивидуален почерк, утвърдил се през годините като отчетливо разпознаваем. Неслучайно отличена е способността на проф. Иван Русков да „гради интригуващи литературноисторически разкази“ – не като механично съставен и непроменлив архив, а като динамична система от сюжети и конфликти. Именно в това се крие и идейният замисъл за заглавието на сборника – то обобщава както тематичните посоки, открили се в своята необятност пред всеки от авторите в изданието, така и научните дирения на самия проф. Иван Русков.

В първия раздел – „Сюжети и „разследвания“, литературознанието функционира като интелектуално разследване, което реконструира изгубени смисли, проверява устойчивостта на определени митове и набелязва и изучава сложни културни трансформации.

Текстът на Клео Протохристова – „Опит в територията на разследващите литературни проучвания“, е особено показателен в това отношение и неслучайно именно той стои в началото на дългия списък с научни статии. Вдъхновен от „един от най-мощните и задълбочени трудове“ на Иван Русков – „Символи и свят. Кръстът“, изследването анализира случая с приписвано на Йохан Себастиан Бах стихотворение, озаглавено „Поучителните мисли на един пушач на лула“, като поставя под въпрос неговата автентичност, авторство и жанров статут. К. Протохристова, влязла в ролята на детектив, успява да издири и систематизира противоречивите сведения около творението на немския композитор както в утвърдени научни трудове, така и сред интернет източници, които допълнително „захранват основния поток“ от публикации по темата, и да демонстрира как самият процес на четене се проблематизира в условията на неясна авторова идентичност. Така литературоведският текст се превръща в своеобразно професионално разследване, автоматично усложнено поради предполагаемото наличие на „свърхавторитетен автор“, какъвто в случая е Бах.

По следите на друга мистерия тръгва Николай Нейчев, който реконструира историята на една от най-значимите християнски реликви – трънения венец, чрез позоваването на широкоспектърен документален материал, тук представен в „компактен вид“. Изследването впечатлява със своята архивна подплатеност и историческа осведоменост, които се

явяват необходимите съюзници на автора в разнищването на „загадъчната съдба“ на културно-религиозния символ и неговите многостранни трансформации през различните епохи, като задава траектория на придвижване, която се простира от V до XXI век. Отчетлива е връзката с религиозното и в следващата статия – Жоржета Чолакова анализира старочешкия апокриф за Иуда, датиращ от началото на XIV в., като пример за раждането на „полиморфния наратив“, в който се наблюдава взаимодействие между митологични модели и християнски мотиви. Особено ценни са наблюденията както върху механизмите на интертекстуалност, реактуализиращи мита за Едип, оттам и съставните елементи на една „разпознаваема фабулна матрица“ – отцеубийството и кръвосмешението, така и върху отделни белези на епическото стихотворение, които компрометират конвенциите на каноничното и сигнализират за препозициониране на текста в по-голяма близост до квазиканоничната литература. Научната разработка убедително показва как апокрифната лиро-епическа творба постепенно се отдалечава от църковния модел и започва да функционира като самостоятелна културна форма.

Към Виенското краековие ни отвежда Младен Влашки, който поставя във фокуса на разработката си една от знаците за австрийската литература фигури – тази на Петер Алтенберг. Ученият първо коментира присъствието на името му в немскоезичното пространство, а впоследствие очертава и „българската рецептивна парадигма“ със свойствената ѝ динамичност, обуславяща редуващите се появи и отсъствия на Алтенберговите образи в българската културна среда в периода от 1905 до 2018 г. Текстът на М. Влашки не се ограничава единствено до описание на рецептивната линия, а търси и отговори на логически изведените въпроси, произтичащи от изложеното в първата част. Сред достоинства на изследването се откроява и проследяването на модификациите на литературните образи на австрийския автор, част от които сякаш започват да водят „самостоятелен живот“ извън първоначалния си контекст. От особено значение е идеята, че културният трансфер никога не е механично пренасяне, а процес на преформулиране, адаптация и символно пренаписване. На чуждестранна територия се позиционират научните интереси и на Живко Иванов, чиято основна цел е да изгради литературна топография на българското присъствие в Париж, като създаде връзки между художествени текстове, биографии и градски пространства. Изследването ситуира български автори, като П. Динеков, К. Константинов и Й. Радичков, в европейския културен контекст и разглежда литературата като пространствено и историческо преживяване.

На родна почва работи Тодор Моллов. Той предлага любопитно фолклористично изследване на една от баладите с най-много познати варианти – „Първата жена – по-хубава“, в което чрез анализ на устойчиви формули и календарни представи реконструира архаични митологични модели. Текстът демонстрира как фолклорът съхранява дълбоки културни пластове, свързани с времето, ритуала и цикличността. Към друг интересен литературоведски въпрос, който също има допирни точки с фолклора, насочва вниманието си Татяна Ичевска. Тя изследва мотива за кръвосмешението свекър – снаха като отглас на древен обичай (т.нар. снахачество) в произведенията на Антон Страшимиров, Димитър Яръмов и д-р Ив. Хр. Иванов. Явното оголване на нечестивата връзка в семейната среда нарушава непоклатимостта на устоите на патриархалния морален код и е красноречив показател за наличието на срамни тайни, които подриват доверието в наложения ред. В полето на българската литература остава и Радослав Радев, който избира в тематичния център да бъдат хитростта и остроумието, осмислени като културни инструменти, противопоставени на насилието. В основата на проучването заляга тезата, че приложена по време на бойни действия, хитростта функционира като форма на културна и духовна победа, която „ползва средствата на мирния живот и пренася митологични образи и идеи“. Валери Стефанов предлага оригинален прочит на А. Далчев през понятието „предметен код“, което заменя традиционното определение „предметна лирика“, прикачвано с неизменна упоритост към Далчевото творчество. Така светът на вещите се мисли и като „свят на невротизми“ и се разкрива като система от екзистенциални внушения и знаци на самота. Скок към прозата прави Любка Липчева-Пранджева, която открива множество „симетрии на литературната комуникация, които допускат съвместено прочитане на двете книги“ – става дума за „Люти чушки. Народни епиграми“ на Радой Ралин и „Пътешествие в Пиперония. Едно пътуване, пълно с изненади и приключения“ на Димитър Инкьов. В синхронен режим на коментар са подложени сходствата между произведенията на базата на няколко обединителни критерия – визуално оформление на изданията, символна образност, фигурата на автора и др., като същевременно са открити и разминаванията в различните културни реакции към сатиричното слово на двамата писатели. Инна Пелева също насочва заниманията си към българска проза и откроява актуалната за съвременната „местна книжна продукция“ тенденция към фокусиране върху селото и селското. Особено продуктивна се оказва предложената от изследователката теза, която гласи, че след всяка голяма обществена трансформация в българската история, реализирала се вследствие на „вътрешна революция“ – като ключови са открити годините 1878-а, 1944-та и 1989-а,

настъпва завръщане към темата за традиционния български свят. Селото започва да се възприема не просто като (обикновено) място, а като символична територия на идентичността и консервативната памет. „Вратичката“ към мемоаристиката отваря Гергина Кръстева, чийто текст оперира с травматичните спомени, изложени в автобиографичните страници на книгата на Йордан Вълчев „Куциян“, която проследява хронологията на изпращането и пребиваването на писателя в едноименния трудов лагер. Особено въздействащо е описанието на начина, по който личният документ се превръща в свидетелство за историческо насилие. Статията проблематизира и въпроса за литературното оцеляване в условията на репресия. Към периодиката се обръща Ноеми Стоичкова и поднася концептуализация на „литературата, която я няма“ – онези маргинални, забравени или изгласкани текстове, които не попадат в традиционния литературен канон. Ценно се явява усилието на автора да бъдат систематизирани причините за движението между център и периферия в литературната история.

Вторият раздел, озаглавен „Творби и прочити“, обединява аналитични и херменевтични прочити на произведения от Възраждането до съвременността. Така например Светла Черпокова говори за анахронизма и атемпоралността във възрожденската повест като симптоматични за особеното развитие на българската литература през възрожденския период. Изследването поставя времето в центъра на литературната еволюция и демонстрира как анахронизмът може да бъде продуктивен механизъм за конструиране на национален разказ. За Здравко Дечев интерес представлява проблемът за мъртвото тяло в поемата на Найден Геров „Стоян и Рада“. Чрез категориите тяло, телос и плът авторът анализира мъртвото тяло на Рада като културен и антропологически проблем и обговаря връзката между телесността и възрожденските представи за любов, морал и социален ред. Словото като инструмент за внушение и социално въздействие в „Под игото“ е тематичният фокус на Николай Чернокожев, който откроява и оразличава стратегиите за публично говорене, приложени в романа, и тълкува думата на авторитетите като произвеждаща едновременно вяра и бездействие. Петър Стефанов разглежда „Алековиадата“ като свръхтекст, в който Бай Ганьо излиза извън рамките на литературното произведение и започва да функционира като културен мит. Изтъкната е сложната връзка между Алеко и неговия герой, както и начинът, по който тази връзка се превръща в модел за осмисляне на националната идентичност. Николай Димитров подлага на анализ меланхолията в българския модернизъм като социален, естетически и екзистенциален феномен, докато Надежда Стоянова се вълнува от скуката в романа „Пътуване в делника“, където тя е осмислена през разбирането за социално и философско

преживяване. Текстът проблематизира фигурата на „скупачия човек“ като симптом на модерната масова култура. През интерпретаторския усет на Антония Велкова-Гайдаржиева „Вълкадин говори с Бога“ е не просто религиозно-мистичен разказ, а „текст с ясна богословско-педагогическа насоченост“, в който Йовковият герой е видян като фигура на спасителното мълчание и на отказа от историческата темпоралност. Към мемоаристиката ни връща Запрян Козлуджов, за да постави въпроса за епистемологичния статут на паметта в мемоарите на Константин Константинов, където миналото не е възпроизведено, а конструирано според собствена ценностна и телеологична перспектива. Калина Лукова разглежда парадоксалния език на Г. П. Стаматов като литературен феномен, в който отсъствието, пропусъкът и двусмислието се превръщат в принцип на писането, докато Димитър Михайлов предлага прочит на „Маски“ от Иван Динков като ранно свидетелство за разпада на социалистическата идеология, без да пропусне да очертае социално-културния контекст, в който попада и коментар за рецепцията на книгата в края на 80-те години на XX в. Васил Попов се озовава в изследователския фокус на Иван Станков като пример за „първопроходник“ в обособилата се през 60-те години на XX в. тенденция за налагане на образа на „деформираната реалност“ в литературата, което влиза в противоречие с духа на предходното, „най-реалистично“ десетилетие. Разказа „Лунна нощ“ Станков обвързва с представата на Лорка за дуенде и с магическия реализъм, за да ни въведе в „отвъдреалистичните полета“ на авторовото въображение.

„Език и памет“ е надсловът, под който е обособен третият раздел в сборника. Както подсказва и заглавието, там своето място намират и текстове с лингвистична насоченост. Диана Иванова систематизира концепциите за българския книжовен език през Възраждането чрез библейските преводи, като същевременно прави разбор на свързаността между преводаческите стратегии и процеса на национално езиково изграждане. Измежду всичко включено в първото систематично описание на граматическата структура на новобългарския език – „Болгарска граматика“ на Неофит Рилски, Константин Куцаров поставя акцент върху звателните форми, а заедно с това откроява прецизния научен усет на възрожденския книжовник и находчивите за времето му размисли. Категорията падеж Енчо Тилев поставя в контекста на лингвистичните трудове на руските езиковеди Ф. Ф. Фортунатов, В. К. Поржезински и В. А. Богородицки, а Вера Маровска разглежда процесите на метафоризация, транспозиция и граматикализация в езика.

Приносно е изследването на Мила Кръстева, която представя нов прочит на Геровия препис на „История славянобългарска“, насочвайки

вниманието към неговите духовни и символни послания. Темата за паметта вълнува няколко от авторите, чиито текстове са поместени в третия дял – Елена Налбантова анализира три маргинални текста като „паметници на времето“, Милена Кирова проблематизира механизмите на колективната памет чрез фигурата на Райна Княгиня, а Ана Маринова сравнява автобиографиите на две възрожденски учителки, изследвайки отношенията между лична и колективна памет. Присъствието на мемоаристиката е осезаемо и тук чрез написаното от Лидия Михова. Тя разглежда илюстрираните мемоари на Танчо Шабанов като уникална визуална хроника на Априлското въстание. Интересът към периодиката също отново намира своето отражение – Сава Василев ситуира списание „Златорог“ в културния контекст на 20-те години и решава да обхване първите пет години от издаването му, за да коментира особеностите в политиката му, които служат в подкрепа на утвърждаването на някои от нововъзникналите литературни тенденции. Към интерпретативното поле на съвременната българска литература се присъединяват Дора Маринова, която анализира механизмите на историческото конструиране в романа на Петър Маринков „Пролом“, и Велика Гюлемерова с „Рана“ на Захари Карабашлиев – роман за травмата, свидетелството и паметта. Финалният текст на Пламен Антов за „романа-bricolage“ концептуално обобщава една от важните линии в научните интереси на Иван Русков – интереса към хетерогенните, фрагментарни и отворени текстови структури, сред които централно място заемат „Записки по българските въстания“ на Захарий Стоянов.

В своята цялост сборникът „Светове – разкази – разказвачи“ демонстрира високо научно ниво, интердисциплинарна широта и отчетлива концептуална цялост. Неговата най-голяма стойност е способността да съчетае различни поколения изследователи и разнообразни подходи около общия стремеж към преосмисляне на литературата като пространство на памет, идентичност, символно мислене и културно разказване. Изданието не просто отдава почит на проф. Иван Русков, а убедително показва колко продуктивни и живи остават научните хоризонти, в които той е творил или сам е създал.

**Trayna Lateva, PhD**

Paisii Hilendarski University of Plovdiv,

Plovdiv, Bulgaria

e-mail: tlateva@uni-plovdiv.bg

ORHID ID <https://orcid.org/0000-0001-8194-1408>